

**AXBOROT XAVFSIZLIGI VA INTERNET MADANIYATI:
TUSHUNCHASI VA MUAMMOLARI**

**No`monov Shahzod Farhod o`g`li
Namangan davlat universiteti
Tabiiy fanlar fakulteti 3-bosqich talabasi,
Doliyev G`olibjon Alisherovich,
texnika fanlari doktori, professor**

Annotatsiya: Mazkur maqola yangi davrda jamiyat hayotida axborotga bo'lgan ehtiyoj, uning o'rnini hamda ro'li tobora ortib borayotganligi, axborot xavfsizligi va internet madaniyati tushunchasi, asosiy xususiyatlari va mavjud muammolari, ularga berilgan takliflardan iborat.

Kalit so`zlar: axborot, mediokratiya, monopulyatsiya, xakerlik, internet, ijtimoiy tarmoq, kommunikatsiya, modernizatsiya.

Inson hayotga kelib, o'z ongli faoliyatini boshlabdiki, o'z ehtiyojlarini qondirish orqali mavjudlik xususiyatini saqlab qoladi. Bu uning tabiiy ehtiyojlari hisoblanadi. Ovqatlanish, chanqaganda suv ichish, kiyinish, issiq hamda sovuqdan himoyalanih va hokazo. Hozirgi davrning o'ta shiddatkor hamda tezkor ekanligi insoniyat oldiga yangidan yangi shart hamda majburiyatlarni qo'yimoqda. Shulardan biri axborot istemoli hisoblanadi. Hayotning har qaysi tarmog'iga nazar tashlaydigan bo'lsak, axborot iste'mol qilish insonning tabiiy ehtiyojlari qatoridan mustahkam o'rin egalladi, deyish mumkin. Shuning uchun ham axborot biz uchun suv va havodek zarur ekanligi hech kimga sir emas. Jamiyat hayotiga axborot hokimiyati ma'nosini anglatuvchi "mediokratiya" tushunchasi sekin astalik bilan kirib keldi. "Axborot hokimiyati – bu avvalo, kishilar ustidan ilmiy bilimlar, axborotlar va ularni tarqatish vositalari yordamida hukmronlik qilishdir". Axborot bilan qurollangan inson kuchli inson hisoblanadi, uni muhim hamda nomuhimlariga ajrata olgan hamda o'z talqini doirasida boshqa shaxslarga yetkazib bergan inson esa ikki karra kuchli inson hisoblanadi. Insonlar hozirda mutaasil tarzda axborot iste'moli bilan shug'ullanishmoqda. Inson o'zi bilmagan mavhum narsalardan qo'rqib, uni bilishga intilib yashaydi. Insonga o'z bilmagan axborotni o'z vaqti hamda o'rnida yetkaza olgan odam uning ongini hech qanday qiyinchiliksiz monopulyatsiya qila oladi. Jamiyatni axborot bilan ta'minlagan inson esa butun bir jamiyatni o'zi istagan tomonga yo'naltira oladi deyish mumkin. Bu esa bevosita jamiyatni axborot vositasi bilan boshqarishdir. Lekin axborot tarmogini rivojlantirmasdan turib taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Bu masalaga mamlakatimiz Prezidenti alohida to'xtalib: "Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tizimini keng rivojlantirmasdan turib, mamlakatni modernizatsiya qilish va yangilash, barqaror taraqqiyotga erishish haqida so'z yuritish mumkin emas" deb ta'kidlaydi. Ushbu fikr ham axborotning jamiyat va davlat hayotidagi o'rnini va ro'li yuqori ekanligining isbotidir.

Axborot tarqatishning eng asosiy hamda qulay vositasi sifatida hozirgi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yetakchilik qilmoqda. Ular foydalanuvchilar soni hamda uzatish tarmog'ining kengligi jihatidan axborot yoyish boshqa vositalaridan birmuncha o'zib ketti deyish mumkin. Mamlakatimiz Prezidenti tomonidan aytilgan fikrlar ham buning tasdig'i: "Birinchi navbatda media tarmoqlari faoliyati samarasini oshirish, ularni xalq bilan muloqotning ishonchli vositasiga aylantirish, zamonaviy axborot xizmatlari bozorini, sog'lom raqobat muhitini shakllantirish singari dolzarb masalalar doimiy e'tiborimiz markazida bo'lishi kerak". Jahon hamjamiyati bilan bir qatorda mamlakatimiz ham butunjahon internet tarmog'iga ulangan va axborot oqimining bevosita istemolchisi hisoblanadi. Xususan, "Gazeta.uz nashrining xabar berishicha 2020-yil oxirgi choragi ma'lumotlari bo'yicha, O'zbekistonda internet xizmatidan foydalanuvchilar soni – 22.1 milliondan oshgan. Shundan

mobil internet foydalanuvchilari soni – 19 millionni tashkil etmoqda". Bu aholi katta qismining har kunlik axborotni olishi hamda turli yo'sinda talqin qilishidan dalolat beradi. Ushbu jarayonlar jamiyat va davlat, fuqorolar oldiga bir qator dalzarb vazifalarni qo'yadi. Axborot xavfsizligini ta'minlash hamda internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish shular jumlasidandir.

"Axborot xavfsizligi – mamlakat madaniy mulkining, xo'jalik subyektlari va fuqorolar intellektual mulkining, davlat va kasbiy sirga ega maxsus ma'lumotlarning ishonchli himoyalanganligi holati" hisoblanadi. Shuningdek, ushbu tushuncha har qanday turdagi axborotni tayyorash jarayonida uning har tomonlama mukammal hamda xavfsizligi, turli xildagi tashqi omillar tomonidan g'arazli maqsadlarda foydalanilmasligi, iste'molchi tomonidan noto'g'ri talqin e'tilishiga sabab bo'ladigan xato va kamchiliklarga yo'l qo'ymaslik, oldini olish va boshqalardan iborat hisoblanadi. Axborot xavfsizligi, bir so'z bilan aytganda, uning har tomonlama tashqi va ichki xavflar va ta'sirlardan muhofaza qilishi hisoblanadi. Shuningdek, axborot uchun muayyan oqim hamda manzilga eltuvchi asosiy yo'l vazifasini o'tovchi internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish ham muhim vazifa hisoblanadi. Internet madaniyati – bu internet va uning barcha turdagi dasturlaridan foydalanishda muayyan tarzidagi chegara hamda ijtimoiy normalarga amal qilish, joylangan axborot hamda ma'lumotlarning qay darajada ishonchi, haqiqatga to'g'ri kelishi, uni amaliy jihatdan tasdiqlanganligi, internet saytlari va messenjerlardan foydalanganda axloqiy hamda umuminsoniy tamoyillarga amal qilish kabilar hisoblanadi.

Hozirgi kunda jahon axborot oqimida ma'lumotlarning soni va turi juda ko'pligi uning iste'molida hamda xavfsizligi nuqtai nazaridan turli muammo hamda kamchilglarni keltirib chiqarmoqda. Axborot xavfsizligiga nisbatan turli xildagi xakerlar guruhining hujumlari, yolg'on ma'lumotlarning tarqatilishi, ulkan sistema hamda dasturlarni ishdan chiqaruvchi, axborot mazmunini teskari tarafga burish yoki uni yo'q qiluvchi viruslarning yoyilishi shular jumlasidandir. Axborotning qanday kuchga ega ekanligini bilganimiz holatida, bu insonlarning to'g'ri yo'ldan adashtirish, ongini zaxarlash hamda buzg'unchi g'oyalar bilan ular hayolini band qilish, mavjud voqea-hodisalar haqida xato tushunchalar uyg'otish kabi oqibatlariga olib kelishi sir emas. Internet tarmoqlari esa bevosita butun bir insoniyat, xususan millat kelajagi, davlatning ertasi bo'lgan yosh avlod ongini zaharlash, turli yo'llar bilan o'z domiga tortish, ilmdan uzoqlashtirish, milliy qadryatlarimizga zid bo'lgan qarashlarni turli yo'sinda singdirishning amaliy vositasi bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu sharoitda, axborot xavfsizligiga berilgan yana bir ta'rifga murojaat qilamiz: "Axborot xavfsizligi – ta'siri natijasida nomaqbul holatlarga olib keluvchi atayin yoki tasodifan, ichki va tashqi information ta'sirlarga qarshi tizimning tura olish xususiyati". Ushbu ta'rifda keltirilgani tizimni o'z ongimiz va jamiyatimizda shakllantirishimiz lozim. Xalqimiz orasida "Yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir" degan maqol bor. Shu nuqtai nazardan qaraydigan bo'lsak, o'sib kelayotgan avlodda yuqoridagi kabi axborot iste'moli hamda internetdan foydalanishda o'ziga xos mudofaa va filtr vazifasini o'tab beruvchi yaxlit va uzluksiz tizim joriy qilish lozim. Bu tizimni bevosita umumiy o'rta ta'lim tizimida joriy qilish uning yoshlar barcha qatlamini qamrab olish imkonini beruvchi samarali vosita hisoblanadi. Dastlab boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Axborotshunoslik" fanlarining joriy qilinishi, unda asosan axborot haqidagi ma'lumotlarni sodda hamda ravon tarzda, turli qiyosiy misollar vositasida o'rgatib borish va u haqidagi dastlabki tushunchalarni singdirish bo'lsa, yuqori sinflar uchun nisbatan batafsil ma'lumot beruvchi "Axborot turlari va klassifikatsiyasi", "Axborot va internet: madaniyati hamda xavfsizligi" fanlarini joriy qilish, ularda asosan dunyo axborot oqimining xususiyatlari, ularning turlari va ishonchlilik darajasini tahlil qila olish, ular istemoliga qo'yiladigan talablar, ular haqida fundamental bilimga ega bo'lish, axborot hurijlaridan o'zini va atrofidaqilarini asrash, ijtimoiy tarmoqlardagi firibgar guruhlarga aldanmaslik, internetdan

foydalanish madaniyatini shakllantirish, iste'molda ahloqiy va ma'naviy tamoyillarga rioya qilish kabi vazifalarini singdirish asosiy vazifa hisoblanadi.

Axborot davrida yashayotganimiz bizga juda ko'plab qulaylik hamda imkoniyatlar bilan bir qatorda ko'plab muammo hamda masalalarni oldimizga qo'ymoqda. Dunyo ilm-fani va yangidan yangi texnologiya yangiliklaridan tezlik bilan boxabar bo'lish, ulardan foydalanish bir tomon bo'lsa, milliy mentalitetimizga va umuminsoniy qadryatlarga zid bo'lgan ma'lumotlarning keng yoyilayotganligi, g'araz niyatli kishilarning yolg'on ma'lumotlar bilan insonlarni yo'ldan urayotganligi alohida bir tomon hisoblanadi. Bu davr har bir inson va jamiyatdan hushyorlik va ogohlikni talab etadi. Shundagina o'z maqsadimiz yo'lida sobit qadam bo'lamiz va hech qanday tashqi va ichki omillar bizni yuksak taraqqiyotdan to'xtata olmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Ma'naviyat – taraqqiyot mezon. B. Isoqov. Namangan 2018. 122-bet
2. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning asarlari va ma'ruzalaridan olingan fikrlar. Toshkent 2019. 80-bet
3. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Sh.Mirziyoyev. Toshkent 2018. 486-bet
4. O'zbekistonda ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari. #internet. gazeta.uz/oz/2020/12/11. Jamiyat. 2020.
5. Axborot xavfsizligi. S.K.Ganiyev, M.M.Karimov, K.A.Tashev. Toshkent 2017. 8-bet, 297-bet